

PRIEŽASTINIO RYŠIO GENEZĖ IR EVOLIUCIJA FILOSOFIJOS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS ŠALTINIUOSE

Linas Žalnieriūnas

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: linas@zalnieriunas.lt

Pateikta 2016 m. rugsėjo 8 d., parengta spausdinti 2017 m. sausio 17 d.
DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-07

Santrauka. Straipsnyje apžvelgiamas priežastinio ryšio, kaip mokslinės kategorijos, o taip pat ir kaip baudžiamosios teisės instituto, lemiančio asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybėn, atsiradimas ir raida filosofijos ir teisės šaltiniuose. Priežastinio ryšio turinio supratimas analizuojamas chronologine tvarka apžvelgiant skirtingus civilizacijos laikotarpius. Detalesnės analizės sulaukė išskirtinę reikšmę turintys darbai ir teorijos, prisidėjusios prie priežastinio ryšio suvokimo raidos. Straipsnyje neišvengiama skirtingų mokslo šakų gretinimo, kuriuo siekiama nustatyti, kaip evoliucionavo analizuojama kategorija ir kokių teorijų pagrindu yra sukurtas šiandienis priežastinio ryšio įrodinėjimo mechanizmas. Straipsnyje bandoma atsakyti į klausimą, ar filosofijos moksle susikūręs pradinis šio požymio suvokimas yra reikšmingas šių dienų baudžiamajai teisei. Pateikiamas atsakymas, koku pagrindu suformuotos šiandienos Lietuvos baudžiamosios teisės naudojamos priežastinio ryšio teorijos. Šis autoriaus straipsnis – tai įžanginis priežastinio ryšio problematikos diskursas, atskleidiantis priežastinio ryšio genezę bei raidą.

Reikšminiai žodžiai: baudžiamoji teisė; priežastingumas; priežastinis ryšys; priežastinio ryšio teorija; priežastinio ryšio genezė.

Ivadas

Straipsnio tikslas – trumpai apžvelgti priežastinio ryšio sampratą bei raidą įvairiuose mokslo šaltiniuose ir įvertinti pokyčius. Kadangi vienas iš šiandien taikomų nusikalstamos veikos sudėties požymių yra priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir įstatyme numatytų padarinių, todėl straipsnyje apžvelgiama, kaip vystėsi priežastinis ryšys moksle bei kaip formavosi jo suvokimas konkrečiai teisės moksle, bei kokią specifinę įtaką teisei darė filosofijos mokslas. Straipsnyje atsakoma į klausimą, kokios priežastinio ryšio teorijos naudojamos Lietuvos baudžiamojoje teisėje šiandien, kodėl būtent šios ir kada jos susiformavo. Skiriami penki priežastinio ryšio sampratos nagrinėjimo etapai: senovės rytai ir Bizantija, antika, viduramžiai, naujieji ir naujausieji laikai. Priežastinio ryšio šaltinių analizė pateikiama chronologine tvarka nuo seniausių iki naujausių šaltinių.

1. Priežastingumo, priežasties ir priežastinio ryšio sąvokos

Straipsnyje naudojamos „*priežastingumo*“, „*priežasties*“ ir „*priežastinio ryšio*“ sąvokos. Lietuvių kalbos žodyne priežastingumo sąvoka suprantama, kaip: „<...> *dviejų reiškinių sąlygotumas, kai vienas reiškinytis yra pagrindas antram atsirasti: <...> Visi reiškiniai gamtoje yra susiję priežastingumo ryšiu.*“¹ O „*priežasties*“ reikšmė apibūdinama kaip: „*Reiškinys, dėl kurio vyksta kitas reiškinytis*“. Terminas „*ryšys*“ aiškinaamas kaip „*sąsaja, santykis ar sąjunga*“.² Todėl lingvistiškai priežastinio ryšio sąvoka apibūdinama kaip tam tikra jungtis (*sąsaja*), dėl kurios reiškinytis (*ar keletas reiškinijų*) sukelia padarinį (*ar keletą padarinių*).

Pagal pateiktus paaiškinimus, sąvokos suprantamos vienodai. Matysime, jog skirtingi autoriai šias sąvokas laiko tapačiomis. Visgi, manytina, kad sąvoka „*priežastingumas*“ labiau siejama su bendrine kalba ar filosofijos mokslu, kur priežastingumas suprantamas kaip: „*Tai, kas laiko ar dalyko prasme yra pirmesnis už ką nors kitą, pastarąjį sąlygoja ir yra papildoma sąlyga kam nors rasti*“.³ „*Priežastinio ryšio*“ sąvoka specifiskai siejama su teisės mokslu. Baudžiamojoje teisėje priežastinis ryšys apibrėžiamas kaip santykis tarp veikos ir nusikalstamų padarinių, kuriam esant veikos sukelia ir nulemia nusikalstamus padarinius.⁴ Priežastingumo sąvoka baudžiamojoje teisėje nėra naudojama.

1 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-20]. <<http://lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>>.

2 KEINIUS, S. ir kt. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos inst., 2000, p. 469, 603, 661.

3 HALDER, A., Filosofijos žodynas. Vilnius: Alma litera. 2000, p. 169.

4 PAVILIONIS ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis: vadovėlis. Trečias pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, 2003, p. 181.

Moksliniame straipsnyje bus naudojamos abi sąvokos nesuteikiant turinio skirtumų tarp jų, kadangi apie priežasčių ir pasekmių ryšius bus kalbama tiek filosofijos mokslo fone, tiek ir konkrečiai teisėje, kaip apie baudžiamosios atsakomybės mechanizmo struktūrinį elementą. Tai priklausys nuo analizuojamo šaltinio ir jame naudotų sąvokų.

2. Priežastinio ryšio samprata, ištakos ir raida

Priežastinio ryšio problema yra senesnė už teisę ar mokslą apskritai. Jau pirmuose žinomuose šaltiniuose buvo kalbama apie priežastingumą. Nemaža dalis įvairių epochų ir tautų filosofų bei mokslininkų savo darbuose sprendė egzistencines problemas, nagrinėjo žmogaus pažinimo galimybes, mąstė apie aplink vykstančių reiškinį priežastis ir sukeliamas pasekmes. Priežasčių ir pasekmių ryšiai buvo nagrinėjami itin plačiai: diskutuojama ir apie pirmines priežastis, galbūt sukūrusias mus supančią aplinką, apie pasekmes be jokių priežasčių, apie dar nežinomas priežastis, apie žmogaus galimybes žinoti visas priežastis bei pasekmes ir tuo remiantis žinoti viską, kas vyko praeityje, numatyti tai, kas įvyks ateityje. Tuometinėje teisėje buvo siekiama nustatyti pagrindinę priežastį, lėmusią žalos atsiradimą. Tiesa, priežastingumas buvo minimas atskirose, kazuistinėse teisės normose ir platesnė turinio analizė nebuvo pateikiama. Priežastingumo sampratos raida nebuvo išskirtinai teisės objektas, kadangi priežastinio ryšio samprata nėra vienareikšmė, todėl nėra tik teisinė kategorija. Šis terminas naudojamas ir kitose mokslo šakose. Pagrįsta manyti, kad priežastinio ryšio samprata priklauso nuo konkrečios mokslo šakos, kurioje yra naudojama. Socialiniuose moksluose priežastinis ryšys suprantamas plačiai – reikalaujama vertinančiojo subjektyvaus suvokimo, todėl siejamas su mąstymu, prognozavimu, numatymu bei jušlėmis. Gamtos mokslai pasižymi deterministiniu požiūriu, kadangi vadovaujamosi dėsniais, akcentuojami eksperimentai bei matematiniai skaičiavimai, todėl gamtos mokslų nauda priežastingumui pasireiškia per specialistų teikiamas išvadas. Straipsnyje plėtojamas dialogas tarp teisės ir filosofijos mokslų, kadangi filosofijoje aptinkamos priežastinio ryšio teorijų užuomazgos, o kai kurias iš jų galima laikyti fundamentaliomis, davusiomis dabartinių priežastinio ryšio teorijų pagrindus.

Siekiant atskleisti priežastinio ryšio sampratą, genezės paieška prasideda nuo pirmųjų filosofinių ir teisinių šaltinių analizės, kur aptinkama priežastingumo problematika, į kurią žvelgiama gretinant (*kiek tai įmanoma atsižvelgiant į konkrečių laikotarpių*) teisės ir filosofijos mokslams būdingus priežastinio ryšio raidos šaltinius.

2.1. Priežastinio ryšio ištakos Senovės Rytuose

Pirmykštėse bendruomenėse teisės dar nebuvo, ten vyravo papročiai. Atsiradus privatinei nuosavybei ir visuomenei suskilus į skirtingus interesus turinčias grupes, praturtėjusi visuomenės dalis paskatino sukurti naujas visuomenines bendravimo

taisykles, iki tol nenaudotą santykių formą – teisę⁵. Pradžioje teisė buvo nerašyta, bet ilgainiui atsirado teisės užrašai. Bene pirmasis žinomas rašytinis šaltinis, kuriame buvo netiesiogiai bandoma įtvirtinti priežastingumą, – Hamurabio teisyne (*apie 1754 m. pr. m. e.*) – vienas seniausių pasaulio teisyne, reguliavusių daugelį babiloniečių gyvenimo sričių ir šiandien padedančių suvokti teisinės minties ištakas. Teisyne sutinkamos idėjos, jog asmens nubaudimas turi būti sąlygotas kalto asmens veiksmus sujungus su kilusia žala, t. y. jo veiksmai turi būti žalos priežastimi.⁶ Teisyne aptinkame priežastingumo idėją, kurios turinys sujungia kalto asmens veiksmus ir kilusius padarinius (pvz., „*Jei gydytojas <...> padaro kam sunkią žaizdą ir dėl to ligonis miršta, <...> tai gydytojui nupjaunama ranka*“⁷). Akivaizdu, kad jau šio laikmečio žmonės suprato, kad atsakomybė turi tekti tik tam asmeniui, kurio veiksmai sąlygojo žalos atsiradimą. Jau anuomet buvo žinoma, jog svarbu nustatyti, ar konkretaus asmens veiksmai sukėlė pokyčius sveikatai ar gyvybei. Kita vertus, išvelgiamos ir tam tikros prieštaros, kildinamos iš teisyne vyravusios taliono filosofijos, kuomet įstatymas reikalavo nustatyti asmenį, savo veiksmis sukėlusį žalą (*turto sugadinimas, gyvybės atėmimas*), tačiau bausmė buvo taikoma tretiesiems asmenims, kurie jokiais priežastiniais ryšiais nebuvo nesusiję su kalto asmens veiksmis, o tokios bausmės atitiko keršto (*taliono principas*) sampratą. Antai 230 straipsnis skelbė, kad: „*Dėl namo griūties žuvus to namo šeimininko sūnui, turi būti užmuštas namo statytojo, blogai atlikusio savo darbą, sūnus; tas pats grėisė ir dukrai žmogaus, kurio sumušta mirtų žmogaus dukra*“ (210 str.) ir kt.⁸ Tiesa, žinios apie priežasties nustatinėjimo procesą nėra fiksuotos ir išlikusios, tačiau tai priežastinio ryšio užuomazgos ne tik teisinės, bet ir mokslinės minties plotmėje.

Kaip atskira apmąstymų kategorija priežastingumas pradėtas minėti Senovės Rytų (*VIII–III a. pr. m. e.*) – persų, indų ir kitų Azijos filosofų ir mąstytojų⁹. Apie priežastis ir pasekmes diskutavę rytų filosofai savo darbuose neišskirdavo priežastinio ryšio sampratos kaip atskiuro tyrinėjimo objekto, kadangi pastariesiems labiau rūpėjo moralės ir sėkmingo žmonių kultūros vystymosi klausimai, tačiau teigė, jog: „*viskas pasaulyje yra didžiulės priežasčių ir sąlygų konkurencijos rezultatas, ir viskas išnyksta, kai šios priežastys bei sąlygos pasikeičia ir dingsta*“.¹⁰ Visas priežastinio ryšio nagrinėjimas filosofijoje apsiribojo suvokimu, jog priežastinis ryšys tikrovėje neegzistuoja, jis yra tik žmonių mintyse.

5 ČIOČYS, P. A. Teisės pagrindai. Vilnius: Vilniaus vadybos kolegija, 2002, p. 12.

6 Hamurabio teisyne rašoma, kad, jei gydytojas žalvariniu peiliu padaro kam sunkią žaizdą ir dėl to ligonis miršta, tai gydytojui nupjaunama ranka.

7 TAMOŠAITIS, A.; KAIRYS, J. Hamurabio įstatymas. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto teisių fakulteto leidinys, 1938, p. 66.

8 MAKSIMAITIS, M. Užsienio teisės istorija. Vilnius: Justitia, 2002. p. 34.

9 GANO, D. L. A. Brief History and Critique of Causation. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-20]. <http://www.realitycharting.com/_public/site/files/pdf/History%2520of%2520Causal%2520Thinking%25206.pdf. p. 2>.

10 GANO, D. L. A., *supra* note 9, p. 3–4.

Ir tik vėliau – 589 m. pr. m. e. – budizmo mokymuose, užfiksuotuose budistų raštuose, pradėta diskutuoti apie priežastingumą. Buvo teigiama, jog priežastis glūdi tik mūsų mintyse, todėl nėra tikra¹¹. Kita vertus, budizmo atstovams teigiant, kad: „*Viskas pasaulyje yra priežasčių ir sąlygų konkurencijos rezultatas, ir viskas dingsta, kai priežastys ir sąlygos pasikeičia ar išnyksta*“¹² aptinkama ir prieštaravimo, kadangi pastarasis teiginys suponuoja priežastingumo objektyvų pobūdį, o ne, kaip pasisakoma ankstesnėje mintyje, – subjekto minčių rezultatą. Minėtuose mokymuose keliamos idėjos, kad visos priežastys yra tarpusavyje sujungtos, taip suformuodamos tinklą, sudarytą iš priežasčių mazgų.¹³ Įvertinus budizmo atstovų idėjas, pastebima, kad pastarieji suvokė, jog nėra atsitiktinumo, o visi veiksmai ir padariniai yra sujungti į vieną tinklą, tad padariniai nekyla be priežasties.

Aptariamame laikotarpyje suvokimas apie priežastis ir priežastinį ryšį buvo toks primityvus, kad padarinių priežastimis būdavo laikomi net ir tokie veiksmai, kurie, atrodytų, niekaip su tuo nesusiję (*burtai, saulės ar mėnulio užtemimai*).¹⁴ Prieštaravimai atskleidžia dar neišvystytą priežastingumo nustatinėjimo sistemiškumą. Visgi teisėje jau buvo siekiama nustatyti padarinius sukėlusį asmenį.

2.2. Priežastinio ryšio pagrindai Antikoje

Antikos teisė, priešingai buvusiam laikotarpiui, pasižymėjo detaliu įvairių gyvenimo sričių suregulavimu ir normų visuotiniu privalomumu. Pagrindiniu visuomenės teisės šaltiniu tapo įstatymai. Senovės Graikijos baudžiamoji teisė buvo itin griežta. To pavyzdys bene ryškiausias to meto teisės šaltinis – archonto Drakono įstatymas (*VII a. pr. m. e.*) – už daugelį nusikaltimų buvo baudžiama mirties bausme.¹⁵ Šiame įstatyme apie priežastinį ryšį kalbama tik tiek, kad mirties bausme turi būti baudžiamas asmuo, kuris yra kaltas dėl kito asmens mirties.

Romėnų teisė, ypač civilinė, jau išsiskyrė juridinės technikos kokybe. Romos baudžiamoji teisė, nors ir būdama tobulesnė už Hamurabio ar Drakono įstatymus, savo turiniu buvo gan primityvi – vyravo bausmių griežtumas ir barbariškos bausmės.¹⁶ Detalesnio priežastinio ryšio aptarinėjimo to meto baudžiamojoje teisėje neaptinkama. Apie priežastinio ryšio klausimą netiesiogiai kalbama *VI a. pr. m. e.* Justiniano kodekso, susisteminusio daugelį gyvenimo sričių, devintojoje knygoje, skirtoje baudžiamajai teisei: „<...> *jei asmuo, panaudojęs jėgą, ir kurios rezultatas yra mir-*

11 GANO, D. L. A., *supra* note 9, p. 3–4.

12 KYOKAI, B. K. The Teaching of Buddha. Revised edition; printed by the Society for the Promotion of Buddhism, 1966, p. 41–42. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-20]. https://www.goodreads.com/book/show/1621249.The_Teaching_of_Buddha.

13 GANO, D. L. A., *supra* note 9, p. 3–4.

14 SHARGORODSKIJ, M. D. Izbrannye raboty po pravu. SPB, 2003, s. 79.

15 ČIOČYS, P. A. *supra* note 5, p. 14.

16 *Ibid*, p. 14.

tis, turi būti baudžiamas mirtimi, jeigu jis buvo atsakingas už padarytus sužeidimus <...>¹⁷. Tokia idėja atskleidžia priežastinio ryšio suvokimo faktą, t. y. ne kiekvienas veiksmas atlikęs asmuo buvo atsakingas už kilusius padarinius.

Pirmasis apie priežastinio ryšio koncepciją kalbėti pradėjo Platonas (*IV a. pr. m. e.*). Jis sukūrė priežastingumo principą (*nors sureikšmino tik formalias priežastis*) teigdamas, jog: „viskas, kas atsiranda ar keičiasi, tai daro paveiktas kažkokios priežasties; niekas nevyksta be priežasties“¹⁸. Ši Aristotelio idėja, turiniu gimininga jau minėtų rytų filosofų mintims, paskatino platesnes diskusijas apie priežastinio ryšio prigimtį (*IV a. pr. m. e.*). Pastarojo filosofo pastangomis plėtojosi kauzalizmo ir finalizmo teorijos. Pasak kauzalizmo teorijos, visi reiškiniai turi savo priežastis, todėl paaiškinti pasaulį reiškia nurodyti reiškinių priežastis.¹⁹ Iš esmės visa tai buvo aiškinama būtinumu, jog visi reiškiniai yra būtini ir niekas neatsiranda be priežasties, todėl atsitiktinių, t. y. neturinčių priežasčių, reiškinių negali būti. Finalizmo krypties šalininkai laikėsi priešingo požiūrio, jog visi pasaulio reiškiniai ir jis pats yra tikslingi.²⁰ Aristotelis teigė, jog: „Visos priežastys yra pradžios, todėl mes turime mokslinį žinojimą, kai žinome priežastį. Žinoti daikto prigimtį reiškia žinoti priežastį, kodėl jis yra“²¹. Tokie teiginiai patvirtina, kad Aristotelis, kaip finalizmo krypties šalininkas, laikėsi pozicijos, jog visos permainos turi savo priežastį, bet jos kryptį lemia tikslas, todėl priežastys yra priklausomos nuo tikslo.²² Šios ir kitos graikų filosofo mintys nustatė tam tikras kryptis įvairioms priežastinio ryšio teorijoms, analizuojančioms šio reiškinių prigimtį, elementus, principus, priežasčių seką ir pan. Aristotelio išskirtas keturias priežasčių kategorijas (*materialios, formalios, veikiančiosios ir tikslinės priežastys*) plėtojo ir kiti garsūs filosofai. Tačiau Aristotelis įvedė **veiksmingos priežasties** sąvoką. Jis suprato, kad veiksminga priežastis turi būti suprantama kaip vieno reiškinių sąlygojimas kito reiškinių atsiradimui. Todėl veikiančioji priežastis nuolat keičiasi ir dėl to materija kinta. Kaip pavyzdį nurodydamas, jog pelenai atsiranda iš medžių, akcentuoja veikiančiosios priežasties pasibaigimo momentą, kuomet susiformuoja nauja materija.

Stoikai (*III a. pr. m. e.*) buvo pirmieji filosofai, sistemškai palaikę idėją, kad kiekvienas įvykis yra sąlygotas tam tikrų priežasčių. Toks požiūris tapo dominuojančiu vakarietiškoje perspektyvoje ir pagrindine idėja liko nepakitęs iki šių dienų. Stoicizmo filosofijoje nauja buvo tai, kad priežastys buvo siejamos su **išskirtinumu**,

17 SCOT, P. The code of Justinian. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-21]. http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Anglica/CJ9_Scott.gr.htm.

18 HULSWIT, M. A short history of causation. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-21]. <http://see.library.utoronto.ca/SEED/Vol4-3/Hulswit.htm>.

19 NEKRAŠAS, E. Filosofijos įvadas. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius, 2006, p. 61.

20 *Ibid*, p. 61.

21 GANO, D. L. A., *supra* note 9, p. 4.

22 TATARKEWICZ, A. Filosofijos istorija I tomas, Alma littera, Vilnius, 2006, p. 127.

reguliarumu ir būtinybe.²³ Kadangi stoikai laikėsi pozicijos, kad kiekvienas įvykis yra sąlygotas tam tikrų priežasčių, jie griežtai atmetė idėją, kad gali egzistuoti įvykiai, nesąlygoti jokių priežasčių. Jie teigė, jog tokiomis pačiomis sąlygomis galima pasiekti tik tokį patį rezultatą. Pastarieji nurodė, jog terminai „tikimybė“ ir „galimybė“ gali būti vartojami tik tais atvejais, kai ignoruojama ar nesuprantama priežastinių ryšių tarp įvykių. Toks priežastingumo aiškinimas vadintinas – universaliąja priežastimi. Nežinomas stoikų autorius teigė, jog ankstesni įvykiai yra priežastys sekančių įvykių, dėl to visi daiktai yra sujungti vienas su kitu. Viskas, kas vyksta, yra prieš tai vykusių įvykių priežastis.²⁴ Todėl imdami domėn Aristotelio veiksmingos priežasties suvokimą, t. y. tai, kad vienas reiškinyss sąlygoja kitą, jie pirmieji susiejo priežastinį ryšį su regularumu ir būtinybe. Regularumas ir būtinybė priklausė nuo konkrečios situacijos ir konkrečių aplinkybių, kadangi tas pačias aplinkybes veikiant tokiu pačiu poveikiu, padariniai kyla tokie patys, ir pasak stoikų, kitaip būti negali. Ir tik vėliau matysime, kad Tomas Akvinietis žengė dar toliau ir veiksmingą priežasties veikimą apibūdino kaip natūralų elgesį, t. y. prieš tai vyravusį aiškinimą sujungiant su gamtos reiškinių aiškinimu, ir teigiant, jog daiktai ir reiškiniai, priklausantys tam pačiam tipui, vienodose priežastinėse situacijose veikia vienodai. Priežastingumas jau buvo suprantamas pakankamai griežtai, kaip priežasties ir poveikio santykio grandinė.

Paminėtinas tuo pat metu (*III a. pr. m. e.*) sudarytas teisės aktas „*lex Aquiliae*“²⁵, kuriame netiesiogiai buvo aptariamas priežastinis ryšys. Buvo numatyta atsakomybė už nužudymus panaudojant tiesioginę fizinę jėgą prieš nužudytąjį. Kitais būdais sukėlus nukentėjusiojo žūtį, veiksmai pagal šį teisinį nebuvo kvalifikuojami. To meto (*II a.*) teisininkai Celsas (*Celsus*) ir D. Ulpianas (*D. Ulpianus*) nužudymą, veikiant tiesiogine fizine jėga (*lot. occidere*), atskyrė nuo veiksmų, kai nužudoma neveikiant tiesiogine fizine jėga (*lot. causam mortis praestare (marinimas badu, apnuodijimas ir kt.)*).²⁶ Retais atvejais, kai neveikimas būdavo susijęs su aktyviais neteisėtais veiksmais, buvo numatyta galimybė kaltininką patraukti atsakomybėn: „<...> *jei asmuo savo veiksmais sukėlė kito asmens daiktui pavojų ir todėl daiktui iškilo sugadinimo rizika, toks asmuo turėjo imtis tam tikrų priemonių užkirsti kelią pasekmių atsiradimui, priešingu atveju kildavo jo atsakomybė*“²⁷. To meto teisėje buvo laikomasi pozicijos, kad teisės pažeidėjas gali atsakyti ir už netiesiogines jo veiksmų pasekmes, o detalesnių nagrinėjimų pasigendama ir klausimais dėl neveikimo sukeltų padarinių. Paminėtina, kad būtent civilinėje teisėje, deliktinės atsakomybės srityje, šiuo laikotarpiu buvo pradėta plačiau diskutuoti apie priežastinį ryšį. Tik vėliau iš deliktinės atsakomybės vystėsi platesnis

23 HULSWIT, M. A. *supra* note 18.

24 *Ibid.*

25 WINIGER, B.; KIOZOL, H.; KOCH, B.A.; ZIMMERMANN, R. *Digest of European Tort Law. Volume 1: Essential Cases on Natural Causation.* Wien: Springer-Verlag, 2007, p. 9.

26 WINIGER, B.; KIOZOL, H.; KOCH, B.A.; ZIMMERMANN, R. *supra* note 27, p. 9.

27 ZIMMERMANN, R. *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition.* Oxford, 1996, p. 1043–1044.

priežastinio ryšio aiškinimas baudžiamojoje teisėje. Ieškinys iš delikto būdavo tenkinamas tik tuo atveju, kai tarp teisės pažeidėjo veiksmų ir atsiradusios žalos būdavo nustatomas priežastinis ryšys, tačiau kaip savarankiškos deliktinės atsakomybės sąlyga nebuvo išskirta. Priežastinis ryšys buvo suprantamas ne kaip teisinė, o kaip bendroji kategorija, kurią apimdavo kaltės nustatymo mechanizmas.²⁸

Atsižvelgiant į tai, kad to meto teisėje atsakomybėn traukdavo tik už nužudymą, padarytą panaudojus tiesioginį fizinį poveikį, galima daryti prielaidą, jog teisėje buvo juntamos Aristotelio esminės priežasties ir stoikų reguliarumo ir būtinumo idėjos. Tai reiškia, kad tiesiogiai panaudota fizinė jėga buvo traktuojama kaip veikiančioji priežastis, kuri veikiant analogišku būdu reguliariai ir būtinai sukeldavo mirtį. Todėl įžvelgiamos šiandien Lietuvoje nustatinėjamo būtinąjo priežastinio ryšio pobūdžio užuomazgos. Tokiam priežastinio ryšio suvokimui įtakos turėjo Aristotelio ir stoikų idėjos.

2.3. Priežastinio ryšio plėtotės sąstingis viduramžiais

Viduramžiais visose gyvenimo srityse viešpatavo bažnyčia, todėl teisė buvo paveikta religijos. Priežastingumo samprata vangiai skleidėsi per bandymus suderinti religiją ir kauzalistinį gamtoje vykstančių procesų suvokimą. Priežastingumas buvo nagrinėjamas filosofijos ir teologijos ribose. Šis procesas tęsėsi visą viduramžių epochą. Nors priežastingumas vaidino svarbų vaidmenį viduramžių moksle, daugelis darbų apsiribojo keletu iškilusių autorių darbų komentavimu. Pagrindinė priežastingumo ašis vėlgi buvo Aristotelio darbai. Tiesa, buvo akcentuojami Aristotelio fizikiniai ir biologiniai darbai. Mokslininkai, svarstydami apie Dievo malonę ir jos raiškos perspektyvas, aptarinėjo tęstinumo, priežasties ir natūralios gamtos pokyčių klausimus.²⁹

IX a. neoplatonizmo šalininkai parašė veikalą arabų kalba – „*Liber de causis*“³⁰, kuriame pateikė dvi priežasčių rūšis – *causa prima* ir *causa secunda*. Pirmojo tipo priežastis buvo suprantama kaip kūrybinis būties šaltinis, o antroji – aptinkama jau sukurtuose daiktuose ir yra nulemta judėjimo ir jo pasikeitimo. *Causa prima* veikia visose *causa secundum* priežastyse, kadangi antros rūšies priežastys gali pasitarnauti kaip instrumentai pirmajai rasti. Vėliau, XIII a., daugelis krikščionių filosofų stengėsi suderinti Aristotelio filosofiją (*viskas turi savo priežastis*) su krikščioniškąja idėja (*Dievas sukūrė pasaulį iš nieko, t. y. neveikiamas jokių priežasčių*). Būtent tuo laikotarpiu minėtas „*Liber de causis*“ buvo išverstas iš arabų į lotynų kalbą ir įgavo itin didelę svarbą šio laikotarpio priežastingumo suvokime, padarydamas įtaką ir Tomui

28 WINIGER, B.; KIOZOL, H.; KOCH, B.A.; ZIMMERMANN, R. *supra* note 26, p. 10.

29 Medieval Theories of Causation. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-27]. <<http://seop.illc.uva.nl/entries/causation-medieval/>>.

30 Liber de Causis—The Book of Causes. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-27]. <<http://wise.fau.edu/~dwhite/courses/Liber%20de%20Causis%20ET.htm>>.

Akviniečiui (T. Aquinas, 1225–1274 m.), plėtojusiam Aristotelio finalizmo teoriją. Autorius savo darbe „*Summa theologica*“³¹ išskyrė svarbią sąlygą, jog kiekviena priešastis turi būti veikiamą tam, kad sukurtų padarinį, ir tam reikia natūralių sąlygų priešastiai veikti: „*Varis negali tik iš savo egzistencijos tapti statula*“³². Kaip ir Aristotelis, jis išskyrė išorines ir vidines priešastis. Autorius teigė, kad visi natūralūs dalykai atsirado iš vidinių svarbių priešasčių, sukurtų Dievo. Sakydamas, jog „*visi natūralūs reiškiniai nutinka tokiu pat būdu*“, norėjo pasakyti, kad tai pačiai kategorijai priklausantys reiškiniai, veikiant vienodoms priešastims, vystosi vienodai³³. Taip T. Akvinietis suformulavo ir paveikė modernaus priešastingumo koncepciją, kurios turinys ir atitiktumu teisėje – būtinojo priešastinio ryšio pobūdis.

Visgi veikiami religijos aristoteliečiai priešastingumo teoriją aiškino veikiami tikėjimo, ir manė, kad Dievas yra viso ko priešastis ir griežtai neigė idėją, jog Dievo priešastinė veikla gamtoje sumenkėjo, kai jis sukūrė materiją, tikrovėje galinčią atsirasti veikiant kitų jėgų (pvz. žmonių jėga), todėl galinčias turėti kitas ne Dievo valios priešastis. Tokiai teorijai pritarė ir to meto teologas bei teisininkas W. Durandus (W. Durandu, 1230–1296 m.). Jis, kaip ir aristoteliečiai manė, kad kiekviena materija vadovaujasi sau būdingomis priešastimis, kurios, pasak jų, nėra numatytos ir nulemtos Dievo veiklos priešasčių, atsirandančių gamtoje. Pasak jo, Dievas sąlygojo pirmines priešastis gamtoje, kurios suprantamos kaip universalios arba pagrindinės, ir kurios kooperuojasi arba konkuruoja su jau aptartomis antrinėmis priešastimis.³⁴ Taip religija buvo suderinta su kauzalizmo teorija.

Paminėtinas E. Roterdamiētis (D. E. Roterodamus, 1466–1536 m.), tikėjęs, kad to meto bažnyčiai reikia reformos. Filosofas manė, kad visi žmonės turi laisvą valią ir kad lemties doktrina (*viskas yra nulemta*) nesutampa su Biblijos mokymu. Jis netikėjo, kad Dievas numatė visus įvykius ir tai, neva, buvo šių įvykių priešastis, todėl teigė, kad žmonės laisvi pasirinkti savo veiksmus, ir jų veiksmams nėra nulemti.³⁵ Itin aktyviai jam oponavo garsus reformatorius M. Liuteris (M. Luther, 1483–1546 m.), kuris neigė laisvą žmonių valią, kadangi, pasak jo, žmonių veiksmams sąlygoti Dievo, kuris ir yra veiksmų priešastis.³⁶ Ispanų jėzuitų kunigas, o taip pat ir teisininkas, L.

31 Summa theology. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-27]. <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.FP_Q1_A1.html>.

32 GANO, D. L. A., *supra* note 9, p. 3.

33 HULSWIT M. A., *supra* note 18.

34 Diskusija apie Dievo universaliją ar pagrindinę idėją randama ir Akviniečio, T. darbe *Summa Contra Gentiles* III; Molina L. D., *Liberi Arbitrii cum Gratiae Donis, Divina Praescientia, Providentia, Praedestinatione et Reprobatione Concordia*, Rabeneck, "De concursu Dei generali,"; Suarez F. *Disputationes metaphysicae*.

35 Free Will and Salvation. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <http://www.goodreads.com/book/show/2646.Free_Will_and_Salvation>.

36 Discourse on free will: Erasmus-Luther. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <<http://www.worldcat.org/title/discourse-on-free-will-erasmus-luther/oclc/801031435?loc>>.

De Molina (*L. De Molina, 1535–1600 m.*), kurio idėjos, XVI a. virtusio molinizmo judėjimu, pakeitė priežastingumo suvokimą.³⁷ Minėtas autorius vadovavosi E. Roterdamičio ir M. Liuterio mokymais, bet palaikė „laisvos valios“ idėją, pasak kurios. priežastys ir padariniai nėra nulemti iš anksto ir tik pats žmogus savo laisva valia bei apsisprendimu gali sukurti įvykius ir priežastis. Veikiamas minėtų mokslininkų idėjų, L. De Molina neigė lemties idėją. Suprantama, kad laisvos valios idėja buvo itin reikšminga, kadangi vadovaujantis mintimi, jog visi veiksmai ir padariniai yra nulemti, nebūtų prasmės traukti atsakomybėn padarinius sukėlusio asmens, kadangi jo veiksmuose nebūtų kaltės, nes šis veikęs ne laisva valia, o taip pat ir priežastinio ryšio, kadangi padariniai būtų susiję su gausybe kitų priežasčių, kurios susijungusios sukėlusios padarinius. Kita vertus, tai priklausytų nuo taisyklės, kuria vadovaujantis būtų nustatinėjamas priežastinis ryšys.

To meto viduramžių italų teisininkai išvedė nemažai taisyklių, kurios, kaip jiems atrodė, galėjo pasitarnauti sprendžiant atsakomybės už nužudymą, kai mirtis kilo padarius nukentėjusiajam tik sužalojimą, klausimą. Buvo manoma, kad konstatuojant priežastinį ryšį turi būti įrodytas **nepertraukiamas poveikis** atimant gyvybę nukentėjusiajam, pvz., nužudymas kirviu, šūvis į smilkinį. Ši teorija veikė aristoteliškos filosofijos (*efektyvios priežasties*) pagrindu, kuomet bet kokia įsiterpianti priežastis galėjo šalinti kaltinamojo atsakomybę. To meto kriminalistai jau skyrė mirtinas ir nemirtinas traumas. Esant pastarosioms, jie manė, kad priežastinis ryšys nėra tinkamas atsakomybei kilti. Tiesa, norint nustatyti, ar sužalojimas buvo mirtinas, buvo stebima, per kiek dienų po sužalojimų žmogus mirė. Tokiu „kritiniu terminu“ buvo laikomos 40 dienų.³⁸ Todėl teisėje atmetus Dievo, kaip pagrindinės priežasties, idėją, buvo atsižvelgiama į kaltininko atliktus veiksmus ir jų sukeltą rezultatą, kai tarp jų neįsiterpia kitos aplinkybės. O pirminius veiksmus atlikęs asmuo turėtų atsakyti, jeigu pasekmės būtų kilusios nepriklausomai nuo pertraukiančių veiksmų. Tokios pozicijos pagrindu formavosi **nepertraukiamo (artimiausio) priežastingumo teorija**.

Pirmajame Lietuvos statute (1529 m.) buvo laikomasi analogiškos pozicijos. Statuto VII skyriaus 10 straipsnis skelbė, kad.: „<...> po sumušimo ar suluošimo po puotas važiuotų ar karčemose bei turguose buvotų, o po to numirtų <...> tai anas, kuris jį sumušė ar sužeidė, neturi mokėti galvapiinių, tik žaizdas“³⁹. Pagal pateiktą

37 Gerhard Schneeman's *Entstehung der thomistisch-molinistischen Controverse*, published in the Appendices (Nos. 9, 13, 14) to the Jesuit periodical, *Stimmen aus Maria-Laach*. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <[https://books.google.lt/books?id=FonJjgEACAAJ&dq=Gerhard+Schneemanns+Entstehung+der+thomistisch-molinistischen+Controverse,+published+in+the+Appendices+\(Nos.+9,+13,+14\)+to+the+Jesuit+periodical,+Stimmen+aus+Maria-Laach.&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjQ1OKSkU7OAhVKLsAKHe0zDTMQ6AEIHjAB](https://books.google.lt/books?id=FonJjgEACAAJ&dq=Gerhard+Schneemanns+Entstehung+der+thomistisch-molinistischen+Controverse,+published+in+the+Appendices+(Nos.+9,+13,+14)+to+the+Jesuit+periodical,+Stimmen+aus+Maria-Laach.&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjQ1OKSkU7OAhVKLsAKHe0zDTMQ6AEIHjAB)>.

38 ПЛОТКОВСКИЙ, А. А. Курс советского уголовного права. [The course of soviet criminal law]. Moskva: 1961, s. 186-187.

39 VALIKONYTĖ, I.; LAZUTKA, S.; GUDAVIČIUS, E. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001, p. 199.

traktuotę, nukentėjusysis galėjo numirti nuo sužeidimo ar sumušimo, tačiau asmuo, kuris sumušė ar sužeidė, nebuvo laikomas kaltu, jei tarp jo veiksmų ir nukentėjusiojo mirties įsiterpė papildomos aplinkybės (*buvimas turguje, puotose, karčemoje ir kt.*). Tokia traktuotė taip pat atitinka nepertraukiamo priežastingumo teoriją. Antrasis ir trečiasis statutai buvo parašyti pirmojo pagrindu, todėl juose didesnių pokyčių analizuojamu klausimu nebuvo.

Paminėtinas vienas ryškiausių šios epochos teisės šaltinių – Romos imperiją užkariavusio vokiečių imperatoriaus Karolio V vardu pavadintas „Karolina“ teisyne (1532 m.)⁴⁰, galiojęs iki pat XIX amžiaus. Bendrojoje dalyje aptariami ir su priežastiniu ryšiu susiję klausimai. Teisyne apie priežastinį ryšį sakoma, kad: „*nusikaltimas turi būti apkaltintojo valios rezultatas. Todėl atsakyti turi tik sužalojimus sukėlęs asmuo.*“ Teisyne priežastingumas detaliau aptariamas įrodinėjimo procese ir suprantamas kontekste tarp nusikaltimo padarymo ir kalto asmens nustatymo bei kaltės įrodymo.

Matome, kad viduramžių teisė buvo intensyviai veikiama religijos, nors Aristotelio idėjos buvo gajos. Sujungus jas su Dievo asmeniu buvo išvestos pirminės ir antrinės priežastys. Iš esmės Dievas buvo suvokiamas kaip pirminė priežastis, o antrinėms priežastims taikoma aristoteliečių esminės priežasties koncepcija, turinti analogišką atspindį stoikų dėstytoms būtinumo ir reguliarumo idėjoms. Taip formavosi artimiausios ir nepertraukiamos priežasties teorijos. To meto teisė negebėjo įrodyti priežastinio ryšio vystymosi eigos, kai padarytas sveikatos sutrikdymas sukeldavo mirtį praėjus ilgesniam laiko tarpui, todėl pernelyg laiko prasme nutolę padariniai buvo traktuojami kaip galimai nulemti kitų priežasčių ir kaltininko veiksmai nebuvo laikomi esmine priežastimi.

2.4. Priežastinio ryšio vystymasis naujaisiais laikais

Reikšmingą poveikį mokslo ir teisės raidai padarė XVII–XVIII a. revoliucijos Anglijoje, Šiaurės Amerikoje ir ypač Prancūzijoje. Taip viduramžius pakeitė naujieji laikai, kurie pasižymėjo atsinaujinusių mokslu, o ypač teise. Iškeltos žmogaus ir piliečių teisės paskatino gausybę filosofijos ir teisės mokslo atstovų kurti naujas idėjas ir teorijas.

Vienas tokių – T. Hobsas (*T. Hobbes, 1588–1679 m.*), palaikęs poziciją, jog: „*visi reiškiniai yra kūnų judesiai, kurie vyksta su mechaniškuoju būtinumu, todėl priežas-*

40 Appendix. B. Constitutio criminalis Carolina. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <https://books.google.lt/books?id=Ae8-rRH4KMC&pg=PA259&lpg=PA259&dq=constitutio+criminalis+carolina+english+translation&source=bl&ots=2gtml5k_BJ&sig=zKjdmwzb9i0_0rwBrPiyXbXox4&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwJM9-Hc4uPOAhVFWCwKHf9bAdMQ6AEIIDAB#v=onepage&q=constitutio%20criminalis%20carolina%20english%20translation&f=false>; taip pat: <<http://pages.uoregon.edu/dluecke/Witches442/ConstitutioCriminalis.html>>.

tingumas turi būti laikomas objektyviu ryšiu tarp materialaus pasaulio daiktų, kaip apraiška kūnų veikimo vienas į kitą⁴¹. Kontrargumentuojant autoriui paminėtina, jog žmogus yra ne vien tik gamtinė, bet kartu ir juslinė bei dorovinė būtybė, tad vieni dėsniai galioja gamtoje, kiti – visuomenėje. Remiantis išdėstytu filosofo požiūriu galima būtų daryti išvadą, jog žmogus valios laisvės neturi, jo poelgiai ir sprendimai yra būtini, bet ne nulemti valios laisvės.⁴² Nenuostabu, kad toks požiūris tuo laikmečiu buvo nepriimtinas, juk jei žmogus neturėtų vidinės valios laisvės, jis nei morališkai, nei teisiškai negalėtų atsakyti už savo veiksmus ir jų pasekmes. Kita vertus, T. Hobso idėjos suteikia pagrindą **objektyvaus priežastinio ryšio pobūdžio įsitvirtinimui**.

Moderniosios filosofijos atradėjas – R. Dekartas (*R. Descartes, 1596–1650 m.*), pasiūlė efektyvią priežastį pakeisti **mechanine priežastimi**, taip gamtos principus suliginęs su mechaniniais principais pakeitė iki tol vyravusį požiūrį į priežastinį ryšį. Dekartas teigė, jog siekiant paaiškinti gamtos dėsnius, pakanka žinoti tik efektyvias daiktų ir reiškinių priežastis, taip visiškai atmesdamas būtinybę tirti galutines, esmines priežastis, kurias vadino Dievo intencija, tiesiog teigdamas, kad nėra prasmės jas tirti. Visgi, Dekartas efektyvų priežastingumą suskirstė į dvi rūšis – *konkrečios priežastys* ir *bendros priežastys*.⁴³ Dekartas Dievui suteikė bendros priežasties statusą. Pasak autoriaus, Dievas sukūrė materiją ir reiškinius bei nustatė šių daiktų ir reiškinių judėjimą, kuris yra nekintamas, visad toks pats. Todėl Dievas, būdamas bendroji, pagrindinė priežastis, gali keisti materijos ir reiškinių judėjimą ir tai daro per gamtos dėsnius, Todėl, pasak autoriaus, reikšminga tirti tik gamtos dėsnius, kadangi tokiu būdu galima pažinti mus dominančią materiją, jos judėjimo perspektyvą. Mokslininko požiūris padarė didžiulį poveikį moksliniam pasaulio suvokimo požiūriui, kadangi paskatino analizuoti pažinius reiškinius, kurie savo prigimtimi yra objektyvūs.

Nyderlandų mokslininkas B. Spinoza (*B. De Spinoza, 1632–1677 m.*) išskyrė „*laisvasias priežastis*“ ir „*būtinąsias priežastis*“. Laisvosios veikia veikiamos būtinųjų priežasčių. Mokslininkas teigė, kad nepriklausomai nuo priežasties rūšies, ryšys tarp priežasties ir padarinių įtraukia būtinumą: „*Iš priežasties būtina išplauks padariniai, ir priešingai – be priežasties nebus ir padarinių*“. Taip autorius grindė **būtinumą**, teigdamas, kad jei egzistuoja priežastis, tai būtina atsiras ir padariniai. Tokį būtinumą autorius vadino loginiu būtinumu. Pasak mokslininko, padarinių kilimas egzistuojant priežastims yra logiškas. Todėl Spinoza priežastingumo suvokimą supaprastino iki modernios tvarkos, o pastarąją – iki matematinės tvarkos. Autorius priežastingu-

41 KOZLOV, A. P. Ponjatie prestuplenija. [The meaning of the crime], Juridicheskij centr Press. 2004, s. 305

42 NEKRAŠAS I. *supra* note 19, p. 90–100.

43 CLATTERBAUGH, K. The Causation Debate in Modern Philosophy. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <<https://books.google.lt/books?id=O0lpAwwAAQBAJ&pg=PA218&dq=Descartes%E2%80%99+Causal+Likeness+Principle%E2%80%99.+Philosophical+Review+89/3:+379-402.&hl=en&sa=X&ved=0ahUKewIpdjfk-7OAhWcSkSWKHwXJD-IQ6AEIKjAA#v=onepage&q&f=false>>.

mą laikė loginės būtinybės rūšimi. Pasaulis paklūsta tiems patiems logikos dėsniams, kaip ir abstrakčios idėjos. Tokia koncepcija turėjo įveikti idealaus ir realaus pasaulio dualizmą. Kadangi visa yra pavaldū amžiniesiems dėsniams, viskas, kas vyksta, yra būtina. Vadinas, pasaulyje nėra nei atsitiktinumo, nei laisvės. Visa gamta – tai mechanizmas; žmogus, jo poelgiai ir veiksmai, visuomenė, valstybė, visa kultūra – visa tai yra būtinas mechaniškai besivystančios gamtos padarinys. Nors ši Spinozos mintis nebuvo originali, pats autorius ją ypač pabrėžė: didžiausias prietaras ir iliuzija esą manyti, kad gamtos sankloda yra tikslinga, kad ją valdo antgamtiniai veiksniai. Jis pripažino visuotinį determinizmą, kuris turėjo įveikti laisvės ir mechanizmo dualizmą. Todėl Spinozos atradimas – priešastinis ryšys – **logiškai būtinas**. Reikia suprasti, kad jis galimas pažinti išoriniam stebėtoju, t. y. objektyvus.

Anglų filosofas D. Lokas (*J. Locke, 1632–1704 m.*) analizuodamas priešastingumą pagrindine koncepcija laikė jėgos idėją. Jis manė, kad jėga yra bet kokios veiklos šaltinis. Substancija, sukurianti veiklą, yra vadinama priešastimi. Beveik identiškos pozicijos laikėsi anglų fizikas, matematikas I. Niutonas (*I. Newton, 1643–1727 m.*), priešastingumą siejęs su jėga. Mokslininkas teigė, kad: „*kūnų judėjimas kinta nuo bet kokios jėgos poveikio į kūną*“.⁴⁴ Kitaip tariant, I. Niutonas priešastimis laikė jėgas ar suvaržymus, kurie priverčia judančius kūnus judėti kitaip, nei šie būtų judę nepaveikti šių jėgų ar suvaržymų. Tai kėlė aiškią mintį, kad priešastinį ryšį galima pažinti, pasitelkus jėgos matavimus. Todėl priešastinio ryšio suvokimas darėsi vis racionalesnis.

Vokiečių filosofo G. W. Leibnizo (*G. W. von Leibniz 1646–1716 m.*) filosofijoje „pakankama priešastis“ yra kertinis jo metafizikos sistemos elementas. Tai apima ir loginį pagrindą, ir tikrąjį daiktų priešastingumą: „*Nėra nieko be priešasties, arba nėra poveikio be priešasties*“.⁴⁵ Leibnizas savo filosofijoje teigė, jog tarp priešasties ir padarinių reikia įterpti loginį būtinumą. Jis suprastina, kad priešastis ir padariniai yra susiję logine seka, padariniai leidžia logiškai atsekti priešastį ir atvirkščiai. Kitaip tariant, priešastinis ryšys yra būtinasis.

Analogišką mąstyseną atspindi tuo pat metu rytuose, Rusijos caro Petro I papildytas naujais įsakymais iki tol galiojęs 1649 metais priimtas pirmasis rusų įstatymų rinkinys – „Soboro statutas“⁴⁶, kuriame paminėtinas 154 artikuląs, nurodęs nubausti nukertant galvą, jeigu: „*kas nors tyčia be reikalo ir ne dėl mirtino išgąščio sukels mirtį arba nužudys kitą, nuo to paties ir mirs*.“ Įrodinėjant šią normą, buvo sprendžiamas priešastinio ryšio tarp kaltininko veiksmų ir nukentėjusiojo mirties klausimas. Minimas artikuląs reikalavo įrodyti, kad mirtis kilo dėl nukentėjusiojo sumušimo, o tais atvejais, kuomet nukentėjusysis buvo sumuštas, tačiau mirtis kilo ne nuo sumušimų, o nuo kitų atsitikimų, prisidėjusių prie mirties kilimo, tai mušusįjį nubausti arba

44 HULSWIT, M. A. *supra* note 18.

45 *Ibid.*

46 ČIOČYS, P. A. *supra* note 5, p. 14.

kalinimu, arba bauda.⁴⁷ Paminėtinas ir statutą papildęs jūrų artikulo 108 straipsnis, numatęs priežastinio ryšio įrodinėjimą: „*Tas, kas nužudys kitą taip, kad šis mirs tik po kurio laiko, privaloma nustatyti, ar šis mirė nuo patirtų sužalojimų arba nuo ištikusios ligos, tai šalia esantys gydytojai turi atlikti skrodimą ir nustatyti mirties priežastį*“. Tokiu būdu buvo reikalaujama net atlikti teismo medicinos ekspertizę, ir buvo numatyta apie 15 mirtinų žaizdų.⁴⁸ Paplitusios mechanistinės idėjos paskatino nustatinti priežastinį ryšį pasitelkiant kitų mokslo šakų pasiekimus, o įrodinėjimo procese reikalavo nustatyti padarinius sukėlusią **būtinąją priežastį** (*šiandienė būtinoji padarinių kilimo sąlygos taisyklė*).

To meto Anglijoje vienas iškiliausių empirizmo atstovų D. Hiumas (*D. Hume, 1711–1776 m.*), pagal kurio mokymą priežastys ir padariniai atrandami patyrimu (XVIII a.), o ne protu, kėlė klausimą: „*Ar patyrimas iš tikrųjų atskleidžia mums kokį nors būtiną faktų ryšį?*“⁴⁹ Patyrimas nerodo jokio būtino ryšio tarp dviejų faktų – jis rodo vien tai, kad daug kartų matėme, jog vienas faktas nuolat eina po kito arba jungiasi su kitu.⁵⁰ Tačiau čia ir kyla prieštaravimai, nes, kaip jau minėta, mokslas, o kartu ir filosofija, priežastinį ryšį laiko būtinu, ir tik toks jis gali būti efektyvus mokslinio pažinimo instrumentas. D. Hiumas vis tik laikėsi pozicijos, kad priežastingumo idėją žmogus perėmė iš savo patirties: „*Priežasties ir pasekmės idėjos šaltinis yra patyrimas, kuris moko mus, kad kokie nors objektai visais duotais atvejais nuolat yra susiję vienas su kitu.*“⁵¹ Visos išvados apie faktus yra pagrįstos priežasties ir padarinio santykiu. Pasak D. Hiumo, tai reiškia, kad priežastinis ryšys suvokiamas vien tik per mūsų sąmonės įprotį suprasti ir tikėti, kad iš tam tikro reiškinio neabejotinai seka kitas reiškinys.⁵² Taip per dažną jų pasikartojimą susidaro asociatyvinis ryšys, įprotis po A pasirodymo laukti pasirodant B. Tokia asociacija tarp A ir B verčia tikėti, kad tas ryšys bus visuomet, taigi ir ateityje, ir ne tik tarp šitų A ir B, bet tarp visų A ir B. Remiantis D. Hiumo pozicija galima teigti, kad priežastinio ryšio suvokimas yra subjektyvus, kadangi žmogus jį įsisažmonina, o priežastinio ryšio įsisažmoninimo nebuvimas reiškia, kad jo nėra. Esmė ta, kad D. Hiumas išnagrinėjo žmogaus ryšį su aplinkiniu pasauliu, kurio analizės pagrindą sudarė žmogaus psichika, jo ryšys su išoriniu pasauliu per įsisažmoninimą. Todėl visas empiriškas pažinimas esąs sukurtas ant įpratimo ir tikėjimo pagrindų, t. y. subjektyvus. Toks požiūris darė įtaka priežastingumo supratimui civilinėje teisėje, kur šiandien priežastinio ryšio pobūdis – **subjektyvus**.

Svarbiausias D. Hiumo teorijos trūkumas tas, kad ji nepaaiškina objektyvaus priežastinio ryšio pobūdžio tarp išorinio pasaulio reiškinijų. D. Hiumo priežastinio

47 PIONTKOVSKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 191.

48 *Ibid.*, s. 191.

49 Autorių kolektyvas. Filosofijos chrestomatija. Kaunas: KTU, 1997, p. 131.

50 HIUMAS, D. Žmogaus proto tyrinėjimai. Vilnius Pradai 1995, p. 10

51 *Ibid.*, p. 10.

52 HIUMAS, D. *supra* note 50, p. 114.

ryšio suvokimas yra daugiau subjektyvistinė kategorija, kadangi patyrimas negali būti objektyvios tikrovės šaltinis, nes remiasi nepagrįstomis prielaidomis. Jis egzistuoja stebinčiojo subjekto sąmonėje ir grindžiamas įpročiu spręsti apie vieną objektą, kaip pagrindą imant kitą objektą. Todėl negalima nustatyti priežastinių ryšių, o tik faktų sekos pasikartojimą. Faktų seka mums nerodo, kad vienas reiškinys yra kito priežastis. Tokiu atveju nėra jokio pagrindo, kuris mus įtikintų, jog priežastingumas ir kiti iš patirties taikomi principai turi objektyvų galiojimą.

Skirtingai nuo D. Hiumo teorijos, vokiečių filosofas I. Kantas (*I. Kant, 1724–1804 m.*) priežastingumą suprato kaip ne iš įpročio kylantį. Jo egzistavimas esąs žmogaus sąmonėje iki visiško patyrimo, todėl mūsų protui yra galimybė jį pažinti. I. Kantas prieštaravo D. Hiumo teiginiui, sakydamas, jog: „*Priežasties sąvoka yra sąvoka, apimanti būtinumą susieti įvairių objektų egzistavimą būtent kiek jie yra skirtingi, tad jei duota A, tai aš žinau, kad būtinai turi egzistuoti ir kažkas visiškai skirtinga B. Būtinumą priskirti sąsajai galima tik tiek, kiek ji pažįstama a priori, nes patyrimas įgalintų apie ryšį sužinoti tik tai, kad ryšys yra, o ne tai, kad jis yra būtinas, todėl negalima pažinti a priori ir kaip būtino vieno daikto ryšio su kitu, jei jis neduotas suvokimu*“.⁵³ Iš to seka, kad pati priežasties sąvoka yra apgaulinga, nes įprotis (*subjektyvus būtinumas*) tam tikrus daiktus suvokti kaip susijusius nepastebimai laikomas objektyviu būtinumu manyti tokią sąsają esant pačiuose daiktuose.⁵⁴ Tai reiškia, jog loginė sąvokų analizė negali atskleisti realių sąsajų, kad analitinis protas kaip tik loginį pagrindą, o ne „realųjį pagrindą“, t. y. ne priežastį, ne pasekmę, laiko pažintine loginės išvados sąlyga.⁵⁵ Tikėjimas, jog po vieno įvykio eitų kitas, niekada negali būti visiškai patikimas, nes kad ir kaip dažnai tokie reiškiniai pasikartotų, negalėtume teigti, jog taip yra visada ir būtinai, tada tektų pripažinti teisę ir aklam atsitiktinumui, kai baigiasi jau bet koks proto taikymas. Taigi mes niekada apie daiktą ar reiškinį negalime daryti išvados iš padarinio, o tik vaizduotės pagalba galime tikėtis kaip ir anksčiau panašių atvejų. I. Kanto pagrindinis priežastingumo teiginys, jog: „*Visi kitimai vyksta pagal priežasties ir padarinio ryšio dėsnį, kiekviena reiškinų kaita yra tik kitimas*“⁵⁶. Tad gamtą, I. Kanto požiūriu, galima pažinti vien tik kaip visumą reiškinų. Dėl to gamtos dėsningumai objektyviai egzistuoja už žmogaus sąmonės ribų išoriniame pasaulyje.

Dėl to priežastinis ryšys – objektyvus.

Dėka P. S. de Laplace (*P. S. De Laplace, 1749–1827 m.*) įsitvirtino mechanistinė pasaulio samprata. Manyta, jog: „*Intelektas, kuris tam tikrą laiko momentą žinotų visas jėgas, veikiančias gamtoje, ir visų jos sudėtinių dalių padėtį, kuris be to, būtų toks galingas, kad išanalizuotų šiuos duomenis, aprėptų viena formule tiek didžiausių visatos kūnų, tiek lengviausių atomų judėjimą – neliktų nieko, kas būtų jam neaišku*

53 KANTAS, I. Praktinio proto kritika. Vilnius: Mintis, 1987, p. 68.

54 *Ibid*, p. 68

55 ASTER, E. V. Filosofijos istorija, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 201.

56 *Ibid*, p. 193.

ir netikra, jis numatytų ir ateitį ir praeitį“.⁵⁷ Taip deterministai suvokė, jog pasaulis yra mechanizmas, egzistuoja griežta reiškinų tvarka, t. y. būtinumas, todėl, kaip ir kauzalizmo teorijoje, jokių atsitiktinumų negali būti.

Tokiam požiūriui pritarė ir filosofas A. Šopenhaueris (*A. Shopenhauer, 1788–1860 m.*), pridurdamas, jog priežastingumas, kaip ir objektai, egzistuoja tik santykyje su subjektu, t. y. sąlygiškai, todėl jį galima vienodai gerai pažinti išeties tašku imant tiek subjektą, t. y. *a priori*, tiek ir objektą, t. y. *a posteriori*.⁵⁸ Be to, A. Šopenhaueris savo darbuose priežastingumą tyrinėjo kaip objektyvią ir subjektyvią kategorijas, kadangi mechanikoje priežastis yra judėjimas, o pas žmogų – motyvas, tačiau priežasties nebūti negali.⁵⁹ Apriorinį teiginį, jog nėra jokios priežasties be pasekmės arba nėra pasekmės be priežasties, I. Kantas aiškina taip, jog šis teiginys: „žmogui galioja *a priori*, nes yra logiškai įrodomas: „priežasties“ sąvoka be „pasekmės“ sąvokos pati sau prieštarautų, nes priežasties sąvokoje glūdi tai, kad ji yra pasekmės priežastis“.⁶⁰ Patyrimas, kurio pagalba mes įgyjame žinojimą, sudaro sintezę juslinio suvokimo su protu. Iš patyrimo esantis sprendimas įgauna objektyviąją reikšmę visuotinio būtinumo, egzistuojančio proto galioje, kuria naudojasi kiekvienas žmogus.

Todėl naujųjų laikų mokslas nemažai teigiamo perėmė iš romėnų (*ypač teisė*), tačiau viską pakeitė savaip, pritaikė prie pasikeitusios sistemos, kas sąlygojo gausybę naujų priežastingumo aiškinimo teorijų, turėjusių įtaką ir vėlesniems laikams. Būtent šiuo laikotarpiu priežastinį ryšį imta prastinti, traktuojant jį kaip pažintinę objektyvaus pobūdžio kategoriją, pasiduodančią tyrėjo rutinai, todėl suprantamą, kaip būtiną padarinių kilimo sąlygą.

2.5. Priežastinis ryšys naujausiųjų laikų moksle

Tvirtos determinizmo pozicijos pradėjo griūti atsiradus kvantinei mechanikai ir jos tikimybiniam pasauliui, kuriame determinizmo principai negaliojo, todėl XIX a. pab. pripažinta, jog pasaulis nėra mechaninė sistema ir kad visų gamtos procesų neįmanoma aprašyti nei mechanikos terminais, nei paaiškinti remiantis jos dėsniais. Indeterministai pradėjo aiškinti ir atsitiktinius įvykius. Teigta, jog: „*Apie įvykius mes sprendžiame iš mūsų patyrimo, tačiau mūsų žinios neišsamios ir visų įvykių aprašyti negalime, todėl remiamės tikimybinio aprašymu*“.⁶¹ Ši problema išspręsta XIX–XX a. sandūroje tikimybę pradėjus traktuoti ne kaip įsitikinimo matą, o kaip įvykio dažnio (*pasikartojimo*) charakteristiką, kuris pripažįstamas objektyvia kategorija, todėl ir pačią tikimybę pradėta laikyti objektyvia.⁶² Ėmė vystytis dinaminės fizikinės priežastin-

57 LAPLACE, P. S. *Philosophischer Versuch uber die Warschanlichkeit*, Leipzig, 1932, p. 1–3.

58 ŠOPENHAUERIS, A. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*, Vilnius: Pradai, 1995, p. 165.

59 KOZLOV, A. P. *supra* note 41, s. 306.

60 KANTAS, I. *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis, 1996, p. 203.

61 NEKRAŠAS, E. *supra* note 19, p. 70.

62 *Ibid*, p. 70.

gumo teorijos, kurių šalininkai (pvz., A. Enšteinas – bendrojoje reliatyvumo teorijoje, Maxwellas – elektrodinamikoje) priežastingumą taikė fizikinių objektų ir reiškinių aiškinimui pagrįsti, todėl ėmė ryškėti skirtumai tarp gamtos ir socialinių mokslų.

Baudžiamojoje teisėje priežastinio ryšio klausimas visuotinai imtas aptarinėti XIX a., tačiau to meto kodeksuose apie tai dažniausiai buvo nutylima.⁶³ Išryškėjus akivaizdiems skirtumams tarp skirtingų mokslo sričių ir šakų, populiaru tapo nuomonė, kad priežastingumas turi būti aiškinamas konkrečios mokslo šakos fone (pvz., Max Ernst Mayor, Paul K. Ryu ir kt.). Vokiečių mokslininkas Trageris (L. Träger) teigė, kad siekiant suprasti priežastinį ryšį, visiškai nereikšminga, kaip priežastingumas suprantamas filosofijoje. Autorius manė, kad siekiant nustatyti priežastinį ryšį teisiškai pakanka vadovautis teisės normomis, reguliuojančiais priežastinį ryšį nužudyme, sveikatos sutrikdytume ir pan.⁶⁴ Vokiečių mokslininkas – Rumelinas (Rümelin, XX a.) teigė, kad teisei turi būti nesvarbu, ar priežastinis ryšys kyla iš transcendentinio idealizmo, ar realizmo, realiai veikiančių priežasčių, ar išplaukia iš kauzalistinio supratimo.⁶⁵ Kiti mokslininkai nurodė, jog nesvarbu, ar priežastinis ryšys kildinamas iš objektyvios reiškinių tvarkos, ar iš patyrimo ir suvokimo, bet kokiu atveju, visa tai išeina už baudžiamosios teisės ribų.⁶⁶ Panašios pozicijos laikėsi ir kitas vokiečių mokslininkas Maurach (R. Maurach, XX a.). Jis pabrėžė priežastinio ryšio atribojimo svarbą baudžiamojoje teisėje ir filosofijoje. Autorius nurodė, kad ne filosofinis ir ne mokslinis požiūris turi daryti įtaką priimant teisinius sprendimus.⁶⁷ Derėtų paminėti ir šiuolaikinės normatyvistinės mokyklos pradininką – Kelseną, kuris neigė priežastinio ryšio pritaikomumą baudžiamojoje teisėje. Vadovaudamasis Kanto filosofija apie priežastinį ryšį, jis manė, kad priežastingumo kategorija naudojama egzistencijos pažinime, o ne konkrečioje situacijoje. Todėl jis neigė priežastinio ryšio svarbą baudžiamojoje teisėje.

Mezger (E. Mezger, 1883–1962 m.)⁶⁸ – teigė, kad priežastinio ryšio pažinimo procesas baudžiamojoje teisėje yra ne teisinės prigimties, o loginės. Pasak jo, logiškumas yra viena iš esminių (*a priori*) aplinkos pažinimo kategorijų, stengiantis pažinti materialų pasaulį. Panašios pozicijos laikėsi rusų mokslininkai teigdami, jog priežastinis ryšys yra tai, kas egzistuoja be mūsų, kaip kažkas realaus. Tai postulatų, sąmonės pažinimo objektas. Mokslininkai pasisakė, kad tai apriorinis suvokimas, kurį remdamos patirtimi galima pažinti, o pažinimas tvirtai nustatytas moksle, todėl priežastinio ryšio principai yra bendras mūsų mąstymo įsivaizdavimo rezultatas, nustatytas

63 GER, A. A. *supra* note 38, s. 192.

64 TRÄGER, L. *Der Kausalbegriffe im Straf- und Zivilrecht*. Marburg: Elwert, 1904.

65 RÜMELIN, Die Verwendung der Kausalbegriff im Straf – un Zivilrecht, Berlin. 1900, p. 183.

66 PIONTKOVKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 208.

67 MAURACH, R. *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil*, p. 152.

68 Mezger strafrecht Lenbruch 1931. Berlin P. 11. [interaktyvus]. [žiūrėta: 2016-08-28]. <<https://portal.dnb.de/opac.htm?method=simpleSearch&cqlMode=true&query=idn%3D983898383>>.

Hiumo, vystytas Šopenhauerio ir Milio. Pasak mokslininkų, šių filosofų nustatyti priežastingumo aiškinimai negali būti modifikuojami.

Opozicijoje buvęs Saueris (*Sauer, XX a.*) – laikėsi priešingos pozicijos teigdamas, jog daugelis teisės atstovų siekia priežastingumo klausimus spręsti naudodamiesi tik jiems patogia teise, tačiau, pasak autoriaus, visų teisinio priežastinio ryšio teorijų ištaikos kildinamos iš filosofijos. Autorius teigia, kad didžioji dauguma teorijų, egzistuojančių teisėje, turi atitikmenis filosofijoje. Jis pats aiškindamas priežastinį ryšį vadovaujasi Kanto mokymu, kurį naudoja, pasak autoriaus, didžioji dauguma teisininkų aiškindami priežastinį ryšį.⁶⁹

Analizuojant priežastinio ryšio sampratą filosofijoje, atskleidžiamas ryšys tarp priežastinio ryšio teorijų filosofijoje ir baudžiamojoje teisėje. Kaip teigia mokslininkas P. K. Ryu, kiekvienai filosofijoje suformuluotai teorijai randamas jos atitikmuo teisėje⁷⁰. Todėl randasi mokslininkų, manančių, kad priežastinio ryšio problemos yra bendros visoms teisės šakoms, o šių teorijų pagrindas yra filosofijoje.⁷¹ Kita vertus, nepaneigta tai, kad analizuojant priežastinį ryšį, visgi svarbu, kurios mokslo ar teisės šakos kontekste yra analizuojamas priežastinis ryšys. Pasak U. Murman, teisėje privaloma vadovautis ne natūralistine, bet normatyvine priežastingumo teorija, kadangi gamtos moksluose svarbus matematinis dėsningumų pagrindimas, t. y. nustatyti techninį priežastinį ryšį.⁷² Priežastinis ryšys baudžiamojoje teisėje yra vienas iš byloje nustatinėjamų nusikalstamos veikos sudėties objektyviųjų požymių (*materialiose nusikalstamų veikų sudėtyse*), o baudžiamoji atsakomybė kyla tik tuo atveju, jeigu asmens padaryta veika atitinka nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį.

Visgi atsižvelgiant į išdėstytas skirtingas autorių mintis bei pozicijas, galima sutikti su tuo, kad priežastingumas baudžiamojoje teisėje turi būti nagrinėjamas teisės kontekste. Kita vertus, taikant konkrečias priežastinio ryšio teorijas baudžiamojoje teisėje būtina suvokti taikomos teorijos kilmę, t. y. dažniausiai filosofinę teoriją, kurios pagrindu atsirado baudžiamojoje teisėje taikoma priežastingumą nagrinėjanti teorija. Toks žinojimas padės geriau suvokti, ką konkreti teorija apima ir kokią paskirtį ji turi pasiekti. Atsižvelgiant į tai, neabejotina, kad atskirų priežastinio ryšio teorijų genėzės išmanymas leis efektyviau taikyti konkrečią priežastinio ryšio teoriją. Negaledami atsiriboti nuo filosofijos mokslo, mes taip pat turime suvokti, jog skirtingose teisės šakose glūdi skirtingas priežastinio ryšio reguliavimas ir supratimas.

Būtent XIX–XX a. baudžiamojoje teisėje atsirado didžioji dauguma priežastinio ryšio nustatinėjimo teorijų, tapusių pagrindu šiandien teisėje tinkamai nustatyti priežastinio ryšio egzistavimą konkrečiu atveju – *pertraukiamo priežastingumo, pra-*

69 PIONTKOVKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 208.

70 RYU, P. K. Causation in Criminal Law. *University of Pennsylvania Law Review*. 1958, 106(6). p. 777.

71 MILINIS, A. Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą. Vilnius: Registrų centras. p. 275.

72 MURMANN, U. Problems of Causation with Regard to (Potential) Actions of Multiple Protagonists. *Journal of International Criminal Justice*. 2014, p. 284.

lenkiančio priežastingumo, alternatyvaus priežastingumo, sudėtinio priežastingumo, relevantinė priežastinio ryšio teorija, teisinio priežastinio ryšio teorija, informacinio priežastinio ryšio teorija, galimybės ir realybės teorija, pasyvios aplinkos teorija, galimybės veikti teorija ir daugelis kitų. Šiame straipsnyje detaliau aptartinos kelios iš jų, kadangi jos ar jų kombinacijos tapo pagrindinėmis teorijomis naudojamomis Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkų.

Baudžiamojoje teisėje paplito vadinamoji *conditio sine qua non* teorija (lot. *sąlyga, be kurios nebūtų*), *but for* (angl. *jei ne*) arba *если бы не*⁷³ (rus. *jei ne*) *testas*). Pagal ją, kiekviena aplinkybė (*condicio*), be kurios (*sine qua*) konkretūs padariniai nebūtų (*non*) atsiradę, yra padarinių kilimo priežastis⁷⁴. Pasak šios teorijos, asmens veiksmai laikomi susiję priežastiniu ryšiu, kai to asmens veiksmai buvo būtina sąlyga padariniams kilti. Teorijos pradininku laikomas vokiečių teisininkas M. Buri (*vak. M. Von Buri, 1825–1902 m.*),⁷⁵ teigęs, jog priežastinis ryšys yra objektyvus pobūdžio, nepriklausantis nuo mūsų valios ar suvokimo, todėl jį nustatinėti reikia net ir tuomet, kai asmuo nesuprato, kad prie jo veiksmų galėjo prisidėti kitos aplinkybės, sukėlusios padarinius. Šios teorijos ištakos siejamos su filosofijoje J. S. Milio išvesta pozityvizmo teorija, pasak kurios: „<...>priežastinio ryšio samprata rėmėsi požiūriu, jog visos įvykio sąlygos, tiek teigiamos, tiek neigiamos, sudaro visumą, kuri ir yra įvardijama priežastimi“⁷⁶. Filosofo suformuluota priežastingumo samprata suponuoja tai, kad priežastinis ryšys yra tada, kai priežastis įvyksta anksčiau už pasekmę ir priežastis yra susijusi su pasekme, o atmetami tikėtini alternatyvūs paaiškinimai kilusiai pasekmei pagrįsti.⁷⁷ Minėtas mokslininkas, bandydamas pagrįsti išsakytus teiginius nurodo, jog yra taikomi įvairūs metodai – derinimo metodas (angl. *Method of Agreement*), pagal kurį pasekmė įvyks tada, kai atsiras priežastis. Vadovaujantis šiuo metodu, galima nustatyti, ar priežastis yra pakankama tam, kad įvyktų pasekmė. Autorius minėjo ir skirtumo metodą (angl. *Method of Difference*), pagal kurį pasekmės nebus tada, kai nebus atrasta konkreti priežastis, skirta nustatyti, ar priežastis yra būtina tam, kad įvyktų pasekmė. Tokią nuomonę palaikė Lipmanas, Mecgelis, Tgancevas, Durmanov, F. Listas.⁷⁸

Atsižvelgiant į tai, kad *conditio sine qua non* teorija turėjo ir trūkumų, vokiečių kriminalistas Bindingas (*K. L. Lorenz Binding, 1841–1920 m.*) pasiūlė naują teoriją,

73 FLETCHERA, DZH.; NAUMOV, B. Osnovnye koncepcii sovremennogo ugolovnogo prava. [Basics of contemporary criminal law] Moskva: Jurist, 1998, s. 186.

74 GROPP W. STRAFRECHT. Allgemeiner Teil. 2. Aufl. – Berlin. Springer, 2001, p. 155.

75 PIONTKOVKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 200.

76 MILL, J. S. A System of Logic, Radioactive and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence Methods of Scientific Investigation. Eighth Edition. New York: Harper & Brothers, 1882, p. 291.

77 Sahdish, W. R.; Cook, T. D. Campbell, D. T. Experimental and Quasi-experimental Designs for Generalized Causal Inference. Boston: Houghton Mifflin Company, 2002, p. 7.

78 PIONTKOVKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 199.

kurios pagrindas buvo pasiskolintas iš mechanikos: judėjimo priežastis yra jėga, kuri sugriauna kūnų pusiausvyrą. Jis pasaulį laikė stabilia sistema, kur judėjimas suardo pusiausvyrą. Todėl žmogaus veiksmai, pasak jo, yra pusiausvyrą sugriaunanti priežastis, dėl kurios kyla padariniai.⁷⁹ Galima sakyti, kad tai yra prieš tai aptartos teorijos, kuri rėmėsi D. Humo ir I. Niutono mechanistinės filosofijos idėjomis, modifikacija.

Rusų mokslininkas Sergejevskis (*H. Д. Сергеевский, 1849–1908 m.*) sukūrė priežasčių atmetimo teoriją, kurios esmė buvo ta, kad iš įvykių sekos išėjus kaltininko veiksmus, stebima, ar padariniai būtų kilę, ir koku laiku jie būtų kilę.⁸⁰ Toks priežasčių atmetimo principas naudojamas šiandieninėje Lietuvos baudžiamojoje teisėje tiriant nusikalstamas veikas kelių eismo saugumui bylas.

Pabrėžtina *adekvataus priežastingumo* teorija. Ši teorija tapo pastebima pirmą civilistikoje, o XX a. pradžioje tapo vyraujančia administracinėje, o netrukus – ir baudžiamojoje teisėje. To laiko mokslininkai manė, kad pagaliau atsirado teorija, kuri galės užtikrinti objektyvų konkrečios situacijos įvertinimą priežastinio ryšio prasme.⁸¹ Šios teorijos pradininku laikomas Krizas (*J. Kries, 1853–1928 m.*), kuris buvo ne teisininkas, o fiziologas, ir kuris 1888 metais paskelbė mokslinį darbą „*Apie objektyvios galimybės suvokimą ir kai kuriuos jos taikymo būdus*“.⁸² Šios teorijos atsiradimas neatsitiktinai sutapo su *Avenariuso* (*R. L. H. Avenarius, 1843–1846 m.*) filosofinėje literatūroje plačiai aptartu empiriokriticizmu. Pasak rusų mokslininko, adekvataus priežastingumo teorija, taikoma baudžiamojoje teisėje, kilo I. Kanto filosofijos įtakoje.⁸³

Kadangi pagal šią teoriją siekiant nustatyti priežastinį ryšį taip pat reikėjo nustatyti ir asmens kaltę, ši teorija teisininkams, siekiantiems nustatyti priežastinį ryšį, buvo nepatogi. Todėl adekvataus priežastinio ryšio teorija buvo pakoreguota, ir šiuo pagrindu atsirado adekvačios priežasties teorija, kurios pradininkas buvo Riomelinas⁸⁴. Šios teorijos pakeitimai buvo tokie, kad siekiant įrodyti priežastinį ryšį į įrodinėjimo procesą reikėjo įtraukti ir sąlygas, kurios tapo žinomos jau kilus padariniams, tačiau nereikėjo į priežastingumo suvokimą įtraukti kaltės.

Paminėtina ir *ekvivalentinio priežastinio* ryšio teorija (lot. *aequus* – vienodas, lygus; *valere* – reikšmingas), kurios pradininku laikomas austrų mokslininkas J. A. Glasser (*J. A. Glaser, 1831–1885 m.*), kuris 1858 metais savo veikalė apie Austrijos baudžiamąją teisę išskyrė pagrindines ekvivalentinio priežastinio ryšio teorijos nuostatas. Šios teorijos paskirtis buvo dvilypė – nustatyti priežastinio ryšio filosofinį pa-

79 Die Normen und ihre Übertretung. Eine Untersuchung über die rechtmäßige Handlung und die Arten des Delikts, <https://archive.org/details/grundrissdesdeu00bindgoog> (žiūrėtas: 2016-08-28).

80 PIONTKOVKIJ, A. A. *supra* note 38, s. 204.

81 *Ibid.*, s. 205.

82 *Ibid.*

83 *Ibid.*, s. 206.

84 RÜMELIN, Die Verwendung der Kausalbegriff im Straf – un Zivilrecht, Berlin. 1900, p. 183.

grindą bei padėti teismams tinkamai spręsti baudžiamąsias bylas.⁸⁵ Vėliau aptariamą teoriją detaliau savo darbuose nagrinėjo Vokietijos mokslininkas M. Buri. Pagal ekvivalentinio priežastinio ryšio teoriją, visi veiksniai, kad ir minimaliai sąlygoję konkrečių padarinių atsiradimą, yra ekvivalentiniai, t. y. lygiaverčiai⁸⁶. Teorijos esmė – pasekmės turi būti adekvačios priežastčiai, todėl siekiant konstatuoti priežastinio ryšio buvimą reikalinga nustatyti, ar kilusios pasekmės galėjo būti numatomos remiantis bendra gyvenimo patirtimi, sveiku protu, t. y. naudojamas protingo žmogaus etalonas. Pasekmės, kurios yra kilusios dėl ypatingų aukos savybių, išskirtinių aplinkybių ir pan., negali būti laikomos kilusiomis iš priežastiniu ryšiu susietų sąlygų. Kaip teigia V. Gropas, šios teorijos privalumas tas, kad ji atmets tokius padarinius, kurie kaltininkui nėra iš anksto numatomi, ir todėl veikiančiajam greičiau gali būti priskirti ne kaip neteisėti, o kaip nelaimingas atsitikimas.⁸⁷

2.5.1. Priežastinis ryšys šiandieninėje Lietuvoje

Dėl ilgai trukusios teritorinės priklausomybės Lietuvos teisė ir mokslas nebuvo nuoseklūs, nesivystė. Todėl darbų apie priežastinį ryšį ar specifinio teisinio reglamentavimo neaptinkama. Atgavus nepriklausomybę Lietuvos teisė atsidūrė Rusijos baudžiamosios teisės įtakoje, tai lėmė Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkų darbų vertimą į lietuvių kalbą, taip perimant baudžiamosios teisės sistemos ypatumus. Kaip ir tuo metu, taip ir dabar, Lietuvos baudžiamoji teisė, būdama socialiniu mokslu, remiasi materialistine filosofija (*I. Kantas*). Materialistinis požiūris teigia, kad viskas, kas vyksta gamtoje, yra tarpusavyje susiję priežastiniais ryšiais. Tai reiškia, kad kiekvienas žmogaus veiksmas objektyviai sukelia tam tikrus pokyčius aplinkoje. Šie pokyčiai sukelia dar kitus pokyčius ir t. t. Norint suprasti, ar konkretūs veiksmai buvo pavojingų padarinių priežastimi, reikia šiuos veiksmus izoliuoti įvykių grandinėje taip ieškant, kur yra pavojingi veiksmai ir kur padariniai. Tokia mintis yra materializmo filosofijos pagrindas.

Pažymėtina, kad Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje siekiant konstatuoti priežastinio ryšio buvimą, būtina nustatyti: 1) *būtiniosios padarinių kilimo sąlygos taisyklę*, 2) *priežastinio ryšio pobūdį*.⁸⁸

Pirmasis žingsnis leidžia priartėti prie teisingos išvados apie priežastinį ryšį.⁸⁹ Šiame etape nustatomas faktas, ar įstatyme numatyta ir asmens atlikta veika buvo

85 NAUMOV, A.V. Rossiskoe ugotovnoe pravo. Obshhaja chast [Russian criminal law. General part]. Moskva: BEK, 2007.

86 GROPP, W., *supra* note 74, p. 148.

87 GROPP, W., *supra* note 74, p. 155.

88 PIESLIAKAS, V. Lietuvos baudžiamoji teisė. I knyga. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 2009, p. 295.

89 *Ibid*, p. 295.

būtina padarinių kilimo sąlyga.⁹⁰ Iš tam tikros įvykių eigos yra eliminuojamos aplinkybės, neturinčios esminės reikšmės padarinių atsiradimui. Apie tai rašė rusų mokslininkas Sergejevskis (*H. Д. Сергеевский, 1849–1908 m.*) sukūręs „priežasčių atmetimo teoriją“, kurios esmė buvo ta, kad iš įvykių sekos išėmus kaltininko veiksmus, stebima, ar padariniai būtų kilę, ir koku laiku jie būtų kilę.⁹¹ Tai atitinka ir *conditio sine qua non* teorijos turinį, kuomet asmens veiksmai laikomi susiję priežastiniu ryšiu, kai to asmens veiksmai buvo būtina sąlyga padariniams kilti. Ši teorija rėmėsi J. S. Millio teorija, teigiančia, kad priežastinis ryšys yra tada, kai priežastis įvyksta anksčiau už pasekmę ir priežastis yra susijusi su pasekme, ir atmetami tikėtini alternatyvūs paaiškinimai kilusiai pasekmei pagrįsti. Visgi toks žingsnis turiniu tapatus aristoteliškajai „esminės priežasties“ sampratai, kai ieškoma tos vienintelės (*esminės*), padarinių atsiradimą lėmusios, priežasties. Todėl *būtinios padarinių kilimo sąlygos taisyklės* ištakos pastatytos ant aristoteliškos filosofinės idėjos pamatų, o detalesnis ir tikslesnis jos aiškinimas pagrįstas *conditio sine qua non* teorijos pagrindu.

Nustačius, kad veika buvo būtinoji padarinių kilimo sąlyga, pereinama prie priežastinio ryšio pobūdžio nustatymo. V. Piesliakas išskiria du priežastinio ryšio pobūdžius: būtinają ir atsitiktinį⁹². Būtinasis priežastinis ryšys yra toks: „<...> *kai tam tikromis sąlygomis dominanti veika visada ar bent paprastai (daugeliu atvejų) sukelia tam tikrus pavojingus padarinius. Viena iš būtiniojo priežastinio ryšio savybių yra ta, kad jis yra iš anksto numatomas*“⁹³. Žmogaus gyvenimo patirtis suteikia galimybę numatyti, kokie padariniai gali kilti, atlikus konkrečius veiksmus. Kitas – atsitiktinis – priežastinio ryšio pobūdis suprantamas kaip „<...> *nebūdinga reiškiniui, nedėsninga reiškinių ryšio forma, kai daug kartų pasikartojančiuose bandymuose veika nesukelia mus dominančių padarinių, tačiau tam tikromis retai pasikartojančiomis, o gal net nepasikartojančiomis sąlygomis, įsimačius kokiai nors papildomai aplinkybei, padaryta veika gali sukelti pavojingus padarinius*“⁹⁴. Toks argumentavimas atitinka adekvataus priežastinio ryšio teorijos turinį, t. y., ar kilusios pasekmės galėjo būti numatomos remiantis bendra gyvenimo patirtimi. Šios teorijos pagrindus padėjo I. Kanto pozityvizmas, rėmėsis padarinių numatymų, atsirandančių iš gyvenimiškos patirties susiformavusios kartojant tapačius veiksmus ir sukeliant tapačius pasekmes. Taip susiformavo *būtiniojo ir atsitiktinio ryšio* teorija, kuri buvo paremta Kanto filosofija.

90 *Ibid.*, p. 295.

91 ПИОНТКОВКИ, А. А. *supra* note 38, s. 204.

92 ПИЕСЛИАКАС, В. *supra* note 88, p. 295.

93 *Ibid.*, p. 295.

94 *Ibid.*

Įvertinus Lietuvoje vyraujančių priežastinio ryšio nustatymo metodą, darytina išvada, kad jis atskleidžia anksčiau aptartų ekvivalentinio ir adekvataus priežastinio ryšio teorijų nuostatas. Lietuvoje nustatinėjama būtinoji padarinių kilimo sąlyga atitinka *conditio sine qua non* taisyklę, o priežastinio ryšio pobūdis nustatinėjamas pagal adekvataus priežastinio ryšio teorijos puoselėjamą dėsningos, iš anksto numatomos įvykio eigos taisyklę.

Išvados

1. Senovės rytuose priežasties ir priežastinio ryšio suvokimas buvo primityvus, o padarinių priežastimis būdavo laikomi ir veiksmai, niekaip su jais nesusiję (*burtai, saulės ar mėnulio užtemimai*). Jokiomis priežastinio ryšio teorijomis nebuvo vadovaujamosi, tačiau teisėje jau buvo siekiama atsakomybėn patraukti asmenį, sukėlusį padarinius.
2. Antikos laikotarpiu buvo iškelta Aristotelio veiksmingos priežasties idėja, kurią stoikai susiejo su reguliarumu ir būtinybe. Dėl to teisėje buvo manoma, kad tiesiogiai panaudota fizinė jėga (*veikiančioji priežastis*), veikiant analogišku būdu, reguliariai ir būtinai sukeldavo mirtį. Tai buvo būtinosios padarinių kilimo sąlygos ir būtinojo priežastinio ryšio ištakos.
3. Nors viduramžių teisė buvo veikiamą religijos, Aristotelio idėjų įtakoje priežastinis ryšys analizuotas kovojant su dualizmo idėja. Kadangi Dievas buvo suvokiamas kaip pirminė priežastis, antrinėms priežastims nustatyti taikyta Aristotelio esminės priežasties koncepcija kartu su būtinumo ir reguliarumo idėjoms. Teisė negebėjo įrodyti priežastinio ryšio vystymosi eigos, kai padarytas sveikatos sutrikdymas sukėlęs mirtį praėjus ilgesniam laiko tarpui. Todėl laiko prasme nutolę padariniai buvo traktuojami kaip galimai nulemti kitų priežasčių ir kaltininko veiksmai nebuvo laikomi esmine priežastimi. Tokiu būdu Aristotelio įtakoje formavosi artimiausios ir nepertraukiamos priežasties teorijos.
4. Naujaušųjų laikų mokslas nemažai teigiamo perėmė iš romėnų, pritaikė tai prie pasikeitusios sistemos, tai sąlygojo gausybę naujų priežastingumo aiškinimo teorijų filosofijoje. Šiuo laikotarpiu priežastinį ryšį imta pristinti, traktuojant jį kaip pažintinę objektyvią kategoriją, pasiduodančią tyrėjo rutinai. Todėl išivyravo deterministinio priežastingumo teorijos, suteikusios teisiniam priežastiniam ryšiui objektyvų pobūdį.
5. XIX–XX a. baudžiamojoje teisėje atsirado didžioji dauguma baudžiamosios teisės priežastinio ryšio nustatinėjimo teorijų – *pertraukiamo priežastingumo, pralenkiančio priežastingumo, alternatyvaus priežastingumo, sudėtinio priežastingumo, relevantinė priežastinio ryšio teorija, teisinio priežastinio ryšio teorija, informacinio priežastinio ryšio teorija, galimybės ir realybės teorija, pasyvios aplinkos teorija, galimybės veikti teorija, adekvataus ir ekvivalentinio priežastingumo teorijos, conditio sine qua non taisyklė* ir kt. Šios teorijos paremtos naujųjų laikų filosofų idėjomis apie priežastinį ryšį, o pastariesiems didžiausią poveikį padarė Aristotelis bei stoikų filosofija.
6. Lietuvoje vyraujantis priežastinio ryšio nustatymo metodas atitinka ekvivalentinio ir adekvataus priežastinio ryšio teorijų nuostatas: būtinoji padarinių kilimo sąlyga atitinka aristoteliškos filosofinės idėjos pamatus, kurių detalesnis suvokimas pagrįstas *conditio sine qua non* taisykle, o priežastinio ryšio pobūdis nustatinėjamas pagal adekvataus priežastinio ryšio teorijos puoselėjamą dėsnings, iš anksto numatomos įvykio eigos taisyklę, suformuotą iš I. Kanto filosofijos įtakoje.

THE EVOLUTION AND DEVELOPMENT OF CAUSATION IN PHILOSOPHY AND CRIMINAL LAW SOURCES

Linas Žalnieriūnas
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article gives an overview of the emergence and development of causation as a scientific category, as well as a specific criminal law institute, in the sources of philosophy and law. Causation content is analysed in chronological order by reviewing the sources of causality at different periods in civilisation. A more detailed analysis is carried out on major works and theories that have contributed to understanding the evolution of causation. The article compares different branches of science and law to determine how causation theories evolved and which ones provide the basis for the creation of today's mechanism for proving causation. It attempts to answer the question, "Is the initial understanding of causation developed in philosophy significant for the criminal law of today?" The article explains the basis for the formation of causation theories used in current criminal law in Lithuania. It provides an introduction to discourse on the problematic of causality, which will reveal the genesis and evolution of causation.*

Keywords: *criminal law; causality; causation; causation theory; genesis of causation.*

Linas Žalnieriūnas, Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės ir proceso instituto lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamosios teisės normų aiškinimo, taikymo bei tobulinimo problemos.

Linas Žalnieriūnas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Institute of Criminal Law and Criminal Procedure, Lecturer. Research interests: The interpretation of criminal law norms, problems of application and development of criminal law.